

David Fernbach: Inledning till ”Skrifter av Paul Levi i urval”

[Ur In the Steps of Rosa Luxemburg: Selected Writings of Paul Levi, Haymarket Books, 2012. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

De två vägar längs vilka socialistiska partier kom till makten på 1900-talet var å ena sidan genom att inskränka sig till en begränsad uppsättning reformer, och å den andra genom att gripa makten utan något parlamentariskt demokratiskt mandat. Båda kan betraktas som avvikelser från den revolution av en proletär majoritet som Marx förväntade sig, men också som anpassningar till lokala förhållanden som i viss mån främjade arbetarklassens sak. I dagens värld verkar den ena otillräcklig och den andra otänkbar. En revolution mot den existerande maktstrukturen är det enda sättet att hindra jorden från att fortsätta att skena mot en katastrof, men den kan knappast segra utom som en majoritetshandling. Oavsett hur olika dagens förhållanden är från det tidiga 1900-talets, så är det inte bara av historiskt intresse som det är av värde att studera en politik för en majoritetsrevolution där den var närmast att lyckas: i Tyskland under åren omedelbart efter Första världskriget.

Denna politik förknippas framförallt med Rosa Luxemburg, trots att hon dog under revolutionsperiodens första fas. Redan före kriget hade hon gjort mer än någon annan för att ge marxismen nytt liv mot SPD:s huvudströmning, vars föregivna ortodoxi dolde en politik av passiv väntan. Efter katastrofen 1914 var det kring henne som kärnan till en revolutionär opposition bildades och tog sig namnet Spartakus, ett namn som hon hade myntat för den. Spartakusgruppen förblev liten fram tills dess en massrörelse av arbetare och soldater bröt ut under andra halvan av 1918, då den bolsjevikiska revolutionens stora exempel började göra sig kännbart. Och när de tyska revolutionära socialisterna bildade ett nytt parti december 1918 var det under Spartakusförbundets ledning, och det tog sig namnet Tysklands kommunistiska parti (Spartakus).¹

Två veckor senare var Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht döda, och de följdes i mars 1919 av Leo Jogiches. Under de följande två åren leddes det föräldralösa KPD av Paul Levi, som försökte fortsätta Luxemburgs politik för en majoritetsrevolution och lyckades bygga KPD till ett massparti med en tredjedels miljon medlemmar. Men trots Levis egen entusiasm för den bolsjevikiska revolutionen och den nybildade Kommunistiska internationalen, hans goda relationer till Lenin och hans beredvillighet att lära sig av de ryska erfarenheterna, så pressades KPD alltmer att anta en olämplig taktik som beslutats i Moskva. Vattendelaren i form av ”Marsaktionen” 1921 ledde till en brytning mellan Levi och KPD, som snabbt följdes av ”bolsjeviseringen” av det tyska partiet och ett öppet avvisande av det ”luxemburgska” kätteriet.

Paul Levi var 36 år när han, utan att ha valt det själv, blev ledare för KPD. Som Clara Zetkin sa i sin *Minnen av Lenin*: ”Efter mordet på Rosa, Karl och Leo var han tvungen att ta över ledningen [av partiet], han har beklagat det ofta.”² Det som var Levis speciella egenskap, skulle Lenin säga efter att Levi påstods ha ”tappat huvudet”, var att han ”åtminstone [hade] något att förlora, det är mer än man kan säga om de andra.”³

1 Efter sammanslagningen med de oberoende vänstersocialdemokraterna i december 1920 kallades partiet Förenade tyska kommunistpartiet, sedan från april 1921 Tysklands kommunistiska parti (sektion av Kommunistiska internationalen). Det omnämns oftast som KPD [Kommunistische Partei Deutschlands].

2 Zetkin, *Minnen av Lenin*, på marxistarkiv.se, s 14.

3 Citeras i Trotskij, *Vad härnäst? Det tyska proletariats ödesfrågor*, på marxistarkiv.se, s 43.

Levi föddes 11 mars 1883 i en tryggt borgerlig familj, som var typisk för integrerade tyskar av judiskt ursprung i sin entusiasm för litteratur och konst och den liberala demokratin värderingar.⁴ Han växte upp i Hechingen, en liten stad i Schwaben, där hans far ägde en textilfabrik. Han gick på gymnasiet i Stuttgart, och hans dubbla passioner socialism och juridik formades innan han lämnade skolan. Hans universitetsstudier tog honom till Frankrike och även andra tyska städer, och han hyste en viss beundran för Clemenceaus försvar av Dreyfus och republiken. Ämnet för hans doktorsavhandling i Heidelberg var ”Klagomål och aktioner mot administrationen”, men han lästes av många även mätt med dåtidens mått, och gjorde på 1920-talet nyskapande tolkningar av rättegången mot Sokrates och den catilinska sammansvärjningen. Från och med 1906 arbetade han som advokat i Frankfurt och bidrog tillräckligt mycket till SPD:s arbete för att bli vald till rådsherre i staden 1914. Han gjorde inga egna anspråk som teoretiker, även om hans inledning till Luxemburgs broschyr om den ryska revolutionen, som gavs ut postumt, utvecklar en intressant åsikt om proletariats diktatur som statsform. Men som ledare för KPD försökte han ändå främja proletariats sak på ett sätt som han trodde Luxemburg skulle ha gjort under rådande omständigheter.

Levi var kompromisslöst intellektuell, till och med något av en estet. Han samlade på kinesiskt porslin, och det förekom betecknande nog på den anklagelselista som Karl Radek utarbetat å Kominterns vägnar. Om ärendena drog ut på tiden vid mötena med KPD:s Central,⁵ så brukade han dra fram ett exemplar av Londontidningen *Times* för att läsa. Lång och gänblig, elegant klädd, entusiastisk skidåkare och bilförare, var han lika fjärran från den judiska stereotypen som från att vara en ”man av folket”. För sina kamrater i KPD föreföll han något ensam och de flesta av dem hade inget varmt förhållande till honom.⁶ Han gifte sig aldrig och åtnjöt ungarkestillsvarans frihet, även om det vid hans begravning, ”jämte vänsterjournalister och skribenter stod pälsklädda unga kvinnor, varav mer än en kunde ha varit klädd som en änka”.⁷ Men han kunde jovialiskt falla in i sin barndoms schwabiska dialekt, och skulle i Sachsen erövra vänskap och beundran för sin hängivenhet mot sina arbetarväljare.

I september 1913 anklagades Rosa Luxemburg i Frankfurt efter ett tal där hon uppmanade arbetarna att inte skjuta mot sina klassbröder om krigshotet blev verklighet. Paul Levi blev rekommenderad som hennes advokat, och blev omedelbart en pålitlig lärjunge. Fallet var omtalat när det kom till domstol i februari 1914, och Rosa Luxemburgs försvar ett bravurnummer. Det som förblev en hemlighet tills dess hennes brev till Levi upptäcktes på 1980-talet, var att paret under

4 Materialet om Levis tidiga liv hämtas speciellt från Beradt, *Paul Levi*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1969, och Quack, *Geistig frei und niemandes Knecht*, Köln: Kiepenheuer & Witsch 1983. Charlotte Beradts bok är ytterst ojämn, saknar analytiska ramar och är speciellt otillräcklig om Levis KPD-period. Ämnet för Sybille Quacks bok förklaras av dess underrubrik, ”Paul Levi — Rosa Luxemburg, politiskt arbete och personliga förhållanden”. Båda författarna hade tillgång till Paul Levis samling som nu finns i socialdemokratin arkiv i Bonn, som är en nödvändig utgångspunkt för all vidare forskning. Charlotte Beradt redigerade också en användbar samling av Levis skrifter, Beradt, *Zwischen Spartakus und Sozialdemokratie*, Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt 1969.

5 Under de första åren kallades KPD:s ledande organ för Central, med omkring ett dussin medlemmar. Den motsvarar det som i senare kommunistisk praxis var den politiska kommittén eller politbyrån.

6 Zetkin, *op cit*, s 13-14. Uppfattningen bekräftas av andra källor.

7 Gruber (red), *International Communism in the Age of Lenin*, New York: Fawcett 1967, s 391-392. Hans redogörelse för Levis begravning grundar sig på en muntlig rapport från Levis vän Heinz Pol. I Fernbach, ”Editorial Introduction to Paul Levi's *Our Path: Against Putschism and What Is the Crime: The March Action or Criticising It?*”, *Historical Materialism*, 2009, hävdade jag att Levis nära vänskap med kvinnor utifrån dagens perspektiv på sexualpolitik kanske skulle framstå i ett annat ljus.

en period hade en passionerad kärleksaffär. Brevväxlingen – bara hennes brev finns kvar – visar brådskande möten, gemensamma valturnéer, semesterplaner. Några korta utdrag kommer att visa den komplicerade tonen:

Älskling, det var så trevligt: på måndagen föreläste du om imperialism i Frankfurt, på tisdagen gjorde jag det i Charlottenburg.⁸

Vad tycker du älskling, så fantastiskt! Det är ett åtal från krigsminister von Falkenhaym för förolämning av officerskårer och underofficerare, därför att jag vid mötet i Freiburg den 7 mars föreslog en rättegång mot övergreppen mot värnpliktiga och berättade hur illa dessa ”fosterlandets försvarare” behandlas.⁹

Min älskade, igår var jag sjuk av längtan efter ett ord från dig, och det första som hände idag var att ditt brev kom fram. Jag var redan förberedd på otrevliga beslut. Rosen[feld] och andra här tror att jag kan bli arresterad närsomhelst...¹⁰

När kriget bröt ut verkar förhållandet ha mognat till en sympatisk vänskap, men i egenskap av Rosas älskare måste Paul ha haft privilegierad tillgång till hennes tankar. Hos denna en halv generation äldre kvinna upptäckte Paul marxismens ord förkroppsligade, och även om denna unika lärotid synbarligen var okänd även för hennes närmaste krets, så erkändes förvisso Levis nära intellektuella förhållande till sin mentor, och det spelade en inte liten roll i att han kvalificerade sig till KPD:s ledning.

Ända från början tillhörde Levi den lilla grupp som svarade på Rosa Luxemburgs uppmaning att gå mot kriget, och han var en av de tolv delegater till mötet i mars 1915 som bildade gruppen ”Internationale”, som senare blev känd som Spartakus. Följande månad blev han inkallad, medan han höll en rad föreläsningar mot kriget, och skickades med ett lokalt regemente till Vosges. Han beslutade sig för att fly från armén genom att svälta sig, och fick till sist frisedel av medicinska skäl. Därefter flyttade han till Schweiz, där han arbetade med Lenin och Zinovjev (under pseudonymen Hartstein) och hjälpte till att grunda *La Nouvelle Internationale* och anslöt sig till Zimmerwaldvänsterns byrå. Han var en av de få tyskar vid denna tid som uppmanade till en brytning med ”centristerna”. I april 1917, då Lenin och hans sällskap planerade att resa genom Tyskland på det berömda ”förseglade tåget”, skrev Levi under en deklARATION som godkände detta å de tyska internationalisternas vägnar. Hans verksamhet under de följande månaderna är oklar, men det är förtal av Radek att senare påstå att Levi ej ”går ... in i det illegala kryphålet för att sätta sitt liv på spel för Spartakus’ idéer. Det gjorde Johan Knief. Det gjorde Pieck. Det gjorde Karl Becker. Paul Levi vistas utomlands på resor och har sin verksamhet som spartakist till bisyssla.”¹¹ Karl Radek hade varit granne med Levi i Davos under vintern 1916-1917, där de fick höra nyheterna om den ryska februarirevolutionen och omedelbart reste för att träffa Lenin i Zürich.¹² Luxemburgs fientlighet mot Radek är välkänd. När han kom till Berlin den 29 december 1918 som bolsjevikernas sändebud till Spartakuskongressen, måste Jogiches och Levi övertala Luxemburg att åtminstone behandla honom artig, så mycket föraktade hon honom. Det var

8 3 maj 1914; Luxemburg, *Gesammelte Briefe*, band 5, Berlin: Dietz Verlag 1984, s 434.

9 13 maj 1914; *Ibid*, s 435.

10 Mitten av maj 1914; *Ibid*, s 436.

11 Radek, *Fallet Levi*, på marxistarkiv.se, s 10 [något redigerat]. Ända sedan tiden han bodde i Tyskland före kriget var Radek mästare på journalistiska förvrängningar. 1914 anslöt han sig till en oliktankande fraktion i SDKPiL – det polska marxistiska parti som fortfarande kontrollerades av Luxemburg och Jogiches – som under den organisatoriska diskussionen i den ryska organisationen höll med bolsjevikerna. Strax innan kriget försökte Luxemburg få honom utesluten ur SDP på grund av personlig oärlighet.

12 Beradt, *Paul Levi*, s 19.

bakgrunden till hennes ofta citerade anmärkning till Radek: ”Vi behöver ingen kommissarie för bolsjevismen.”

Efter bolsjevikrevolutionen återvände Levi till Tyskland, och befann sig från och med mars 1918 mestadels i Berlin, och var efter arresteringen av Leo Jogiches en av tre redaktörer för *Spartakus-briefe*. Han behöll också kontakten med Stuttgart, där Clara Zetkin bodde, spartakisterna hade en majoritet bland de lokala Oberoende socialisterna (USPD), och där Levi hjälpte till att organisera desertörer från de väpnade styrkorna.¹³

Rosa Luxemburgs fortsatta mentorskap för Levi under de sista månaderna av sitt liv, och hennes aktning för hans politiska skarpsinne är uppenbar på flera sätt. På sommaren 1918 smugglade hon ut den första artikeln i en artikelserie från Breslaufängelset, ”Den ryska tragedin”, som redaktörerna för *Spartakusbriefe* (Ernst Meyer, Paul Levi och Eugen Levine) motvilligt publicerade – utan underskrift och med en not där de tar avstånd från den. I september besökte Levi Luxemburg i Breslau, med mandat att övertala henne att inte kräva att få publicera den planerade fortsättningen. Levi verkar vid denna tidpunkt ha delat den okritiska beundran för bolsjevikernas framgångar som var typisk för den yngre spartakistgenerationen.

En annan faktor var öppnandet av en sovjetisk beskickning i Berlin efter Brest-Litovskfreden, som vid denna tidpunkt var till stor hjälp för spartakisterna.¹⁴ Luxemburg gick motvilligt med på att tills vidare avstå från offentlig kritik mot bolsjevikerna, även om hon fortsatte att arbeta ihop sina artiklar till en broschyr, och skrev till Levi: ”Jag skriver denna broschyr åt dig, och om jag övertygar bara dig så har jag inte gjort arbetet förgäves.”¹⁵ Det skulle kräva lärdomar och erfarenheter innan Levi blev helt övertygad.

I och med novemberrevolutionen och Luxemburgs frisläppande från fängelset arbetade Levi nära henne på dagstidningen *Rote Fahne*, och talade vid möten och som medlem av Spartakusförbundets Central. Levi var jämte Luxemburg och Liebknecht den av spartakistledarna vars namn regelbundet förekom i tryck, och det var under dessa veckor som han etablerade sig som skicklig talare. Som SPD:s *Vorwärts* uttryckte det: ”Karl Liebknecht, en viss Levi och pratkvaren Luxemburg, som aldrig har stått vid en svarv eller i en verkstad, är på väg att ruinera allt vi och våra fäder strävade efter.” Eller som ett grovt flygblad uttryckte det: ”Judas har sträckt sig efter kronan. Vi ska styras av Levi och Rosa Luxemburg.”¹⁶

Vid KPD:s grundningskongress den 30-31 december 1918, rapporterade Levi för Centralens räkning om den känsligaste av de aktuella frågorna, deltagandet i de kommande valen till nationalförsamlingen. Trots hans skickliga behandling av frågan besegrades ledningen i denna

13 Jmf Jacob, *Rosa Luxemburg: An Intimate Portrait*, London: Lawrence & Wishart 1999, s. 90. Rosa Luxemburgs vän och assistent, Mathilde Jacob, återger här en politisk rapport som Levi skickade till Luxemburg i fängelset dagarna innan novemberrevolutionen. Levi ställer där frågan om arbetarrörelsens strategiska mål: ”Som jag ser det måste följande punkter beaktas under den närmaste framtiden, eftersom dessa frågor nu blir akuta: frågan om sovjeter eller konstituerande församling, frågan om proletariats diktatur. Bevapningen av arbetarna i Berlin verkar ha blivit avsevärt bättre på senare tid. Vapen har införskaffats, omkring 2.500.”

14 ”I mars 1918 ... kom folkdelegater från Ryska federativa sovjetrepubliken som diplomatiska representanter till Berlin.... Ett febrilt samarbete mellan ryska och tyska kamrater tog sin början. Utöver den gamla stammen av revolutionära socialdemokrater strömmade nu andra till, delvis lockade av de höga löner som ryssarna betalade och delvis av maktpositionen.” (Jacob, s 85.) Den sovjetiska beskickningen stängdes av den tyska regeringen i början av november, när revolutionen redan pågick.

15 ”Inledning” till Rosa Luxemburgs broschyr, *The Russian Revolution*, s 220-221. [Ej i svenska översättningen – öa.]

16 Beradt, *Paul Levi*, s 21.

fråga med 62 röster mot 23. Med tanke på med vilken tvekan Luxemburg och Liebknecht hade beslutat att bryta organisatoriskt med USPD, så ifrågasatte ultravänsterns dominans själva projektet med ett eget parti, och under dessa omständigheter röstade till och med Jogiches mot att bilda KPD – två veckor innan han själv blev dess ledare.¹⁷ Trots att Jogiches med framgång hade lett spartakisternas illegala organisation från sommaren 1916 fram till sin arrestering i mars 1918, så föredrog han att befinna sig bakom scenen, och var alltför mycket polsk utlänning för att framträda som ledare för ett tyskt parti – till och med KPD. Centralen gick med på att Jogiches skulle leda partiet men att Levi skulle vara dess representant utåt, och när Jogiches mördades den 10 mars 1919 bestred ingen att Levi skulle ta över hans ställning. Som Clara Zetkin senare skulle förklara för Lenin: Levi ”är inte någon ambitiös politisk karriärst. Det var hans öde och inte hans önskan att bli partiledare vid en så ung ålder.”¹⁸

Att Levi fortfarande var i livet berodde till stor del på att han satt i fängelse när den vita terrorn började, ty fängelset var det säkraste stället att vara.¹⁹ Och om han ”tvingades” ta över partiet så var det resultatet av två faktorer: hans egna kvalifikationer och begränsningarna hos hans möjliga rivaler. Hans skicklighet som skribent, talare och organisatör var redan uppenbara, hans taktiska begåvning återstod fortfarande att visa. Levine var lysande på ett annat sätt, med en revolutionär elegans som liknade Trotskij, vilket Levi inte försökte leva upp till. Men Levine hade gjort ett halvt likgiltigt intryck vid grundningskongressen och valdes inte in i Centralen. Han hade tagit en alltför stor risk med ockupationen av *Vorwärts* under Spartakusveckan, och bara några dagar innan Rosa Luxemburgs död gick han mot henne i frågan om den nya international som skulle bildas i Moskva, och vilket både hon och Liebknecht var överens om var förhastat. Av de yngre ledarna hade Ernst Meyer gjort mest för Spartakus under krigsåren, men hans styrka var som lärd person och redaktör, och det är typiskt att han vid grundningskongressen fick ansvar för att ta emot delegater och gäster, istället för att leda någon av de sex debatterna.²⁰ Levi var den uppenbara efterträdaren, och han skulle snart visa sitt politiska skarpsinne om partiets desperata taktiska problem.

Partiledaren

Efter nederlagen under sina första veckor och månader var det nybildade KPD ett enkelt mål för regeringens förtryck. Undantagstillstånd utlystes i Berlin i mars, efter en misslyckad generalstrejk och förnyade gatustrider. Partihögkvarteret ockuperades av militären och Levi drog sig tillsammans med de ledande kamraterna först tillbaka till Frankfurt, därefter till Hanau, och lyckades slutligen återuppta produktionen av *Rote Fahne* under några veckor i Leipzig innan general

17 Det var vid Spartakusförbundets konferens den 29 december, dagen innan KPD:s grundningskongress, som Jogiches röstade mot det föreslagna nya partiet.

18 Zetkin, s 14.

19 Mathilde Jacob beskriver omständigheterna kring sin egen och Levis arrestering, då Luxemburg och Liebknecht redan hade gått under jorden. Vid det nya tidningskontoret, ”omringade trupperna mig som vilddjur.... Även om jag verkligen kom ut så var det i sällskap av brutala soldater som tog mig till min lägenhet. Där satt Paul Levi och väntade på mig i mitt arbetsrum ... och vi fördes tillsammans till Moabitfängelset. Troligen räddades hans liv av arresteringen, han hävdade ofta det senare.” (Jacob, s 101.)

20 De var: ”Krisen i USP” (Liebknecht), ”Nationalförsamlingen” (Levi), ”Vårt program och den politiska situationen” (Luxemburg), ”Vår organisation” (Hugo Eberlein, ersättare för Leo Jogiches), ”Ekonomiska strider” (Paul Lange) ”Internationell konferens” (Hermann Duncker). Weber, *Die Gründung der KPD*, Berlin: Dietz Verlag 1993, s 49.

Maerckers trupper ockuperade staden den 11 maj.²¹ Tio dagar tidigare hade sovjetrepubliken i Bayern krossats och Levine arkebuserades efter ett skämt till rättegång. Fram till december var partiet formellt förbjudet under det undantagstillstånd som hade utlysts i Berlin och dess andra starka fästen. Ledningen kunde inte få sina anhängare att driva en förnuftig taktisk linje, och Centralen var själv splittrad. De nyrekryterade basmedlemmarna uppvisade en berömvärd beredvillighet att kämpa, men priset blev att majoriteten av de klassmedvetna arbetarna betecknades som ”kuppmakare”. Den förhärskande känslan var fortfarande motstånd mot parlamentariskt och fackligt arbete.

Den andra faktorn i ekvationen var USPD:s utveckling. Det Oberoende socialdemokratiska partiet hade bildats i april 1917, efter att 18 riksdagsmedlemmar vägrade röstade på fler krigskrediter och uteslöts ur SPD. Under den dominerande frågan om fred samlade detta parti med svårighet långvariga revisionister, som Eduard Bernstein och Kurt Eisner, det ”marxistiska centrum” som hade bildats kring Karl Kautsky, liksom radikaler som Georg Ledebour²² och Wilhelm Dittman, som ännu inte vara beredda att samlas kring det spartakistiska revolutionsbudskapet. Det var redan på förhand givet att de oberoende efter kriget skulle splittras i sina ingående fraktioner. Men i november 1918 stod USPD för en rådsrepublik (Republik av arbetarråd) och under de följande två åren blev dess vänsterflygel allt starkare. Den första revolutionsvågen hade kanske passerat, men den radikala socialismen spred sig fortfarande inom arbetarklassen, och 1920 måste till och med centrister ge en läpparnas bekännelse till ”proletariatets diktatur”.²³

Levi drog slutsatsen att partisplittringarna inom arbetarrörelsen inte på rätt sätt återspeglade de grundläggande taktiska alternativen. Medan USPD hade en revolutionär del som kunde vinnas till kommunismen, var KPD själv splittrat mellan en flygel som sökte en massbas som revolutionens enda effektiva representant, och ”vänsterkommunisterna” som Lenin skulle kalla dem, som odlade kuppillusioner som isolerade dem från arbetarklassens huvudfåra. Levi inledde en komplicerad manöver: målet var att vinna över större delen av USPD, men en nödvändig förutsättning för det var att bryta med KPD:s egen ultravänster. Trots att det var smärtsamt att kritisera martyren Levine, så slog Levi fast sin ståndpunkt på sommaren 1919, i sina kommentarer om Münchensovjeten:

[E]n Oberoende/majoritetssocialistisk/anarkistisk ”sovjetrepublik” som upprättades med otillräckligt stöd bland massorna [och ersattes] av en kommunistisk sovjetrepublik med samma brister ... innebär att ersätta ett ingenting med ett annat ... att driva utan mål i den politiska strömvirveln.... Om massorna griper sig an aktioner som bara är pseudorevolutionära och i själva verket bara kan leda till nederlag, då är det vår plikt att kliva fram med varningar och kritik.... Men det är inte vår plikt att ställa oss i ledningen för en rörelse om den bara kan leda till problem.... Var det nödvändigt att säga allt detta? Ja, för klarhetens skull och för vår framtid.²⁴

Vid en hemlig nationell konferens den 16 augusti förklarade ”kamrat Paul”:

Revolutionen har uppenbarligen nått en återvändsgränd, så vi måste tala om att den håller på att förtvina. Vi står nu i slutet av den epok som inleddes den 9 november [1918] och ledde till revolu-

21 Detta beskrivs livfullt av Jacob, s 108-109.

22 Angående Georg Ledebour, se Fernbach, *In the Steps of Rosa Luxemburg...*, s 105, not 11.

23 Den mest detaljerade studien av USPD är Morgan, *The Socialist Left and the German Revolution*, Ithaca: Cornell University Press 1975. Men för revolutionsperioden i sin helhet är Broué, *The German Revolution 1918-1923*, Historical Materialism Book Series, Leiden: Brill 2005 oöverträffad.

24 Citerat ur Beradt, *Paul Levi*, s 37.

tionens nederlag... Vi har gått in i ett stadium av en krypande revolution, och det kommer inte längre att gå att räkna med stora massrörelser.²⁵

Även om breda skikt inom arbetarklassen fortfarande radikaliserades och kunde dras till kommunistpartiet, så betonade Levi att dessa de bästa och säkraste elementen inte vill ha något med möjliga kuppakare att göra, lika lite som med antiparlamentariker och fackföreningsfientliga personer.

Levi mötte ett våldsamt motstånd i partiet. Som grundningskongressen hade visat hade vänstern majoritet bland gräsrotterna, och skulle, om de inte bromsades i tid, kunna ta över ledningen. I oktober 1919 höll KPD sin andra kongress, och flyttade sig varje dag till en ny mötesplats i södra Tyskland, ett steg före det militära förtrycket. Med knapp majoritet i Centralen genomförde Levi en framgångsrik kupp. I sitt inledningsanförande angrep han oppositionens olika delar som ”syndikalister” – antiparlamentariker, fackföreningsmotståndare och motståndare till centralism. De som inte skrev under den officiella linjen utslöts, nästan halva medlemskåren, som vid kongressen angavs till 106.565 medlemmar. Några månader senare bildade de det kortlivade Kommunistiska arbetarpartiet (KAPD). Vid KPD-kongressen uppgav Levi att hans mål fortfarande var att vinna över USPD:s vänster individuellt, men innan USPD höll sin egen kongress i november tog Levi kontakt med vänsterns ledare, som gick med på att samarbeta om en enande taktik.

Vid den här tidpunkten var kontakterna med Moskva fortfarande begränsade. Trots att Komintern grundades i mars 1919 var det först påföljande år som bolsjevikledarna kunde ge regelbundna råd till sina utländska kamrater. Men i detta skede fanns inga tecken på en förestående konflikt. Vid den revolutionära rörelsens höjdpunkt i Tyskland verkade det möjligt med en sammansmältning av de ”luxemburgska” och ”leninistiska” traditionerna, trots de två huvudpersonernas tidigare taktiska meningsmotsättningar. Levi och hans spartakistiska vänner erkände behovet av ett kommunistiskt parti som samlade arbetarklassens revolutionära förtrupp, men utan reformisterna och centristerna, och kunde driva en disciplinerad taktik ända fram till maktövertagandet. Lenin, å sin sida, erkände att bolsjevikernas erfarenheter hade varit alltför ryska för att generaliseras till länder med en utvecklad kapitalism, och medgav behovet att bygga revolutionära masspartier. Radek var kvar i Tyskland till slutet av året och stödde Levis närmande till de oberoende, och hade även stött hans drastiska tuktning av KPD. Lenin hade varit väldigt fientligt inställd till de oberoendes vänster, men när Radek återvände till Moskva och förklarade situationen för honom så stödde han Levis åtgärder.²⁶ Varken tyskar eller ryssar såg vid denna tidpunkt frågan i strikta termer som ”bolsjevism mot luxemburgism”. Både Levi och Lenin, med Radek som mellanhand, såg KPD:s linje som den bästa taktiken för de revolutionära styrkorna i Tyskland. Och även om Levis radikala kirurgi i efterhand kunde se ut som en illavarslande föregångare till de senare splittringar som Komintern iscensatte för att säkerställa en ”liten men ren” kärna, så visade sig denna splittring i praktiken leda fram till ett kommunistiskt massparti.

Förtalskampanjen mot Levi började långt innan han utslöts ur KPD 1921. De missnöjda vänsteristerna hade redan försökt begrava honom i en storm av glåpord: ”den tyska revolutionens

25 Citerat från Paul Levis arkiv i Beradt, *Zwischen Spartakus...*, s 32.

26 ”Det exakta problemet att vinna över de massor som följde de oberoendes ledare gav Lenin ett exempel som gjorde det möjligt för honom att visa det behov av kompromisser som skisserades i *Vänsterismen*. Mot de som var för ’små, hårda och eniga kärnor’ skrev han att de senaste händelserna i Tyskland hade bekräftat hans uppfattning att ’den revolutionära tyska socialdemokratin kom närmast ett sådant parti som det revolutionära proletariatet behöver för att kunna segra.’” (Broué, s 413).

Judas”, ”parlamentarisk börshaj”, ”politisk diva” var deras mest populära öknamn.²⁷ Men även utan dessa missnöjesyttringar hade Levi en motig kamp i Centralen för den linje han försökte driva. Det blev klart vid Kappkuppen i mars 1920, då Frikårerna, som Versaillesfördraget hade krävt skulle upplösas, under fyra dagar ockuperade regeringsområdet i Berlin, innan en landsomfattande generalstrejk besegrade deras tänkta diktator. Levi befann sig vid denna tidpunkt åter i fängelse, och i hans frånvaro var partiledningens första paroll: ”Inte ett finger för republiken”. Från sin fängelsecell skrev Levi:

Det är kriminellt att skriva ”Inte ett finger för republiken”. Inser ni vad det innebär? Det innebär att vända ryggen åt proletariats mäktiga aktion.... Det viktiga nu är att kuppen ska besegras utan kompromisser.... Som vi ofta har lovat tidigare ska vi i händelse av en kontrarevolutionär kupp till och med gå till handling tillsammans med SPD. Och nu: ”Inte ett finger”! Alla strejker har vissa krav. Kommunistpartiet måste ställa dessa krav, *Vorwärts* lär förvisso inte göra det. Kraven är ... beväpna proletariatet för att försvara republiken, det vill säga distribuera vapen till de politiskt organiserade arbetarna. ... ställ omedelbart kuppledarna inför en proletär specialdomstol, eftersom en militärdomstol [skulle bli] en komedi. Rådsrepublik, rådkongress, är inte krav vars genomförande vi kan arbeta för, i synnerhet eftersom det inte är krav på våra motståndare.²⁸

Inte heller inskränkte sig denna vänsterism, som förnekade att de republikanska framstegen hade något värde, till Levis motståndare i KPD. Kampen mot Kapp hade letts från en källare i Berlin av den 70-årige fackföreningsledaren Karl Leigen, en övertygad reformist och socialpatriot under kriget. Men Leigen hade stötts bort av den preussiska kasernmentalitet som hade karakteriserat Noskes regim, och föreslog, utifrån sin tillfälliga styrkeposition, en regeringskoalition mellan de två socialistiska partierna på ett program för att demokratisera Tysklands institutioner, social lagstiftning och nationalisering av gruvorna. ”Om Leigens plan hade förverkligats”, skrev Franz Borkenau insiktsfullt, ”så kanske det hade ändrat Tysklands öde.”²⁹ Vid det avgörande mötet den 18 mars företrädde KPD av Wilhelm Pieck och Jacob Walcher – som vid denna tidpunkt båda var anhängare till Levi. De garanterade, att om den föreslagna regeringen stod fast vid sitt program så skulle kommunisterna agera som en ”lojal opposition”. Walcher uttryckte sig klumpigt på ett sätt som mer passade en fackföreningsmedlem, och Levi stod inför utsikten att Centralen förkastade planen. Men den kullkastades istället av de Oberoendes vänster, som nu var på höjdpunkten av sin egen revolutionära entusiasm och intog samma inställning av allt-eller-ingen som ”vänsterkommunisterna”.

Nederlaget för Kappkuppen gav åtminstone arbetarklassen ny styrka. De Oberoendes röster rusade vid valen 1920 i höjden, och partiets majoritet var entusiastiska inför att ansluta sig till Kommunistiska internationales.³⁰ SPD tvingades själv avsätta sina mest misskrediterade ledare som Noske och Südekum. Vid Kominterns andra kongress i juli/augusti 1920 representerade en delegation från USPD partiet i sin helhet, även om det klargjordes för dem att bara deras vänster skulle accepteras i den nya internationales. Men till Levis överraskning bjöds också en delegation

27 Beradt, *Paul Levi*, s 34.

28 *Die Kommunistische Internationale*, vol 2, nr 12; citerat efter Beradt, *ibid*, s 37.

29 Borkenau, *World Communism*, Ann Arbor: University of Michigan Press 1962 [1937], s 155.

30 Vid de första riksdagsvalen under Weimarkonstitutionen fick USPD 4.896.095 röster (18,8%) mot 5.616.164 (21,6%) för SPD. KPD fick bara 441.793 röster (1,7%), precis tillräckligt för att få in Levi och Clara Zetkin i riksdagen. Det är anmärkningsvärt att den sammanlagda röstsiffran för arbetarpartierna under denna period av revolutionär oro bara var lite högre än toppen före kriget, och en förklaring är att kvinnor kunde rösta för första gången. Trots sitt intresse för politisk feminism är Luxemburgs medvetenhet om problemet med denna ”könsklyfta” uppenbart i hennes brev till Zetkin den 18 november 1918.

från KAPD in, de ”syndikalister” som Levi hade uteslutit föregående år. Redan innan kongressen hade Lenin erinrat om hur ””vänster”bolsjevikerna 1907-08 stundom och ställvis [hade] större framgång än vi med sin agitation bland massorna”. När KPD:s delegation hotade att lämna kongressen hölls KAPD på armlängds avstånd, men även om Lenin fortfarande stödde KPD:s taktik under Levis ledning, inklusive enhet med USPD:s vänster, prioriterade han att ”samman-sluta alla uppriktiga kommunister i ett enhetligt parti, som är i stånd att förverkliga sovjet-systemet och proletariats diktatur”.³¹ Under kongressen dolde inte Levi sin principiella motvilja mot kupppolitik, och när Lenin frågade honom om framtidsutsikten av att den tyska arbetarklassen skulle resa sig om Röda armén segrade – vid tillfället stod den just utanför Warszawa – sägs Levi ha ryckt på axlarna. I oktober accepterade en majoritet av USPD Kominterns ”21 villkor” och anslöt sig till det omdöpta Tysklands förenade kommunistiska parti (VKPD). Tre månader senare angavs medlemssiffran i det förenade partiet till 449.700, varav omkring 370.000 kom från de tidigare Oberoende. Kommunisterna hade nu också en betydande närvaro i riksdagen, och ett antal regionala tidningar. Vid föreningskongressen hälsade Levi sammanslagningen ”med en djup inre tillfredsställelse”:

Vi står återigen tillsammans med en stor grupp kamrater med vilka vi är förbundna av många års arbete, och från vilka vi inte varit åtskilda på grund av att vi strävade efter olika mål, utan därför att vi ansåg att vi kunde uppnå ett och samma mål längs olika vägar. Det Förenade kommunistpartiet har grundats av våra egna krafter och vår egen kamp.³²

Ett eggande tal av Kominterns ordförande Zinovjev hade påverkat USPD:s beslut, och han hade förkunnat: ”Antingen är man mensjevik eller bolsjevik, det finns ingen tredje väg.”³³ Men en betydande del av de Oberoendes vänster ansåg fortfarande att de 21 villkoren var oacceptabla. Fram till föreningskongressen med KPD fanns det ingen kritik från Kominterns sida mot Levis politik. Men omedelbart efter den började problemen. Först gav Moskva KAPD status som sympatiserande parti, vilket Levi bara kunde se som att dra rörelsen åt fel håll. Han tillrättavisade de ryska kamraterna för detta offentligt under rubriken ”En ohållbar situation”. Levi skrev mot denna inblandning i tyska angelägenheter:

Om någon invänder att vår taktik saknar den traditionella revolutionära taktikens känslomässiga laddning och stora gester, så svarar vi att det som utifrån kan se ut som en enskild funktionärs obetydliga arbete på fabriken eller i en fackförening är oss kärare än all revolutionär psykopati... Inga villkor i Kommunistiska internationalens stadgar förpliktigar oss ... att utropa exekutivkommitténs alla beslut till genidrag.³⁴

Levis svar på nyåret 1921 var att föreslå en positiv ny taktik. Trots att enandet hade givit upphov till ett massparti, så tillät det inte i sig själv ”VKPD att helt avgöra den tyska revolutionens öde utan att bry sig om andra skikt inom proletariats”. Partiet kunde inte erövra en majoritet av arbetarna bara med hjälp av propaganda, utan måste leda dem i handling med hjälp av vilken de skulle ”inse sina egna intressen genom att delta i kampen”, på så sätt som bolsjevikerna hade gjort i sovjeterna 1917. I synnerhet: ”Det är helt fel att behandla de proletära massorna som idag står till höger om oss med mindre hänsyn och tålmod än vi har för de proletära kamrater i vår klass som anser sig stå till vänster om oss.”³⁵ Möjligheter till detta uppstod genast, med ett lokalt

31 Lenin, ”Vänsterismen” – *kommunismens barnsjukdom*, på marxistarkiv.se, s 45.

32 ”Der Parteitag der Kommunistischen Partei”, *Die Internationale*, vol 2, nr 26.

33 Zinovjev, *Zwölf Tage in Deutschland*, Hamburg 1921.

34 ”Eine unhaltbare Situation”, *Rote Fahne*, 24 december 1920. Citerad efter Beradt, *Paul Levi*, s 44; Broué, s 467.

35 ”Taktische Fragen”, *Rote Fahne*, 4 januari 1921; Broué, s 468.

initiativ i Stuttgart, där kommunistiska metallarbetare vann över sina icke kommunistiska fackföreningskamrater till gemensam kamp kring grundläggande krav – från ”lägre matpriser” till ”avväpna de reaktionära banden och beväpna arbetarna”.³⁶ Tillsammans övertygade Levi och Radek den ganska motvilliga Centralen att utfärda ett ”Öppet brev” som uppmanade andra partier och fackföreningar ”att vid offentliga möten tillkännage att de är villiga att försvara sig själva mot kapitalism och reaktion, och gemensamt försvara sina gemensamma intressen”.³⁷ Det krävde också att det skulle upprättas handelsförbindelser med Ryssland som ett sätt att lindra de aktuella ekonomiska svårigheterna.

Det var förutsägbart att det ”Öppna brevet” skulle kritiseras skarpt av KAPD. Men även KPD:s ”vänster” kring Ruth Fischer, Arkadi Maslow och Ernst Friesland motsatte sig denna vändning till enhetsfronten. Och i Moskva, dit Radek hade återvänt vid årsskiftet, fick Zinovjev och Bucharin den 21 februari exekutivkommitténs (EKKI:s) ”lilla byrå” att fördöma det ”Öppna brevet” – mot Radeks motstånd som sedermera stöddes av Lenin.

Men trots att Radek stödde Levi om det ”Öppna brevet” hade nu viktigare frågor uppstått, som fick Radek – som var speciellt ansvarig för tyska angelägenheter i EKKI – att ansluta sig till Zinovjevs ”vänsterlinje” och försöka tvinga Levi att avgå som ledare för KPD. Utgångspunkten var Levis stöd till Giacinto Serrati, ledare för det italienska socialistpartiet, som hade varit mot kriget och nu var en godkänd sektion i Kommunistiska internationalen. Serrati var beredd att utesluta reformisterna under Turati ur sitt parti. Han godtog i princip de ”21 villkoren”, men begärde tid och flexibilitet för att tillämpa dem. Men EKKI föredrog att bryta med Serrati och PSI:s majoritet och istället stöda den mindre fraktionen under Gramsci och Bordiga som bröt sig ut och bildade det italienska kommunistpartiet. Denna manöver genomfördes av Mátyás Rákosi och Christo Kabaktjev vid PSI:s kongress i Livorno, där Levi vägrade stöda EKKI:s representanter och öppet uttryckte sitt stöd för Serrati.

Levis diskussion om Livorno i *Rote Fahne* den 22 januari besvarades omedelbart av Radek som nu var tillbaka i Berlin, och som 4 dagar senare försvarade EKKI:s ståndpunkt i tidningen. Under tiden hävdade Radek vid ett stormigt möte med Centralen att Levis artikel var ”ett överlagt angrepp på EKKI”, och hotade: ”Innan du kan angripa oss kommer vi att hinna före dig och dra svärd mot dig.”³⁸ När äldre medlemmar i Centralen, som Clara Zetkin och andre ordförande Ernst Däumig (f.d. USPD) stödde Levi, intog Radek en mer kompromissvänlig linje, och accepterade till och med den 2 februari en resolution från Zetkin som underströk behovet att förbättra kommunikationerna och relationerna mellan EKKI och dess medlemspartier. Men bakom kulisserna bearbetade EKKI vänsteristerna i Centralen, och den 4 februari angrep Friesland resolutionen för att den undvek det verkliga problemet, som var att omvandla KPD till ett aktionsparti.³⁹

Brytningen med Moskva

Som Broué skriver: ”från och med då stred Levi på det politiska planet med den största klarhet”.⁴⁰

36 Broué, s 469.

37 *Ibid*, s 470.

38 *Ibid*, s 479. I ett privat brev till Radek frågade Levi: ”Ser exekutiven eller dess tyska representant avlägsnandet av mig från posten som partiets som nödvändig eller bara önskvärd?” Saker och ting blev inte bättre av att detta brev publicerades av USPD:s tidning *Freiheit* den 20 januari 1921, efter att, som Centralen hävdade, ha blivit ”stulet”, eller av en olyckshändelse ha tappats i riksdagskorridorerna, eller faktiskt ha läckts av Levi själv.

39 ”Zur Kritik der Partei”, *Rote Fahne*, 4 februari 1921; Broué, s 484.

40 Broué, s 488.

I en artikelserie i *Rote Fahne* argumenterade han att den internationella situationen inte var gynnsam för en proletär offensiv, att det avgörande för VKPD var att vinna över fackligt anslutna arbetare, att revolutionen var beroende av proletariatets vilja i varje enskilt land, och att den taktik som var lämplig för Västeuropa med nödvändighet skiljde sig från den taktik som hade visat sig vara framgångsrik i Ryssland. Det var ett farligt tecken att EKKI ansåg att vägen att bygga kommunistiska partier ”inte var med hjälp av successiv skolning utan med hjälp av mekaniska splittringar”.⁴¹ I en artikel, ”Vi och exekutiven” [dvs. EKKI], skrev han:

Det finns två sätt att uppnå större kommunistiska erfarenheter och en högre kommunistisk vilja med de massor som organisatoriskt är knutna till Tredje internationalen. Den ena är att skola dem med hjälp av nya splittringar, och den andra att skola de massor som har närmat sig oss politiskt, gå igenom den revolutionära perioden med dem, och på så sätt nå en högre nivå, med massorna och bland massorna.⁴²

Den 24 februari talade Levi till sina kamrater i Centralen om ”En begynnande kris inom kommunistpartiet och internationalen”.

[O]m Kommunistiska internationalen i Västeuropa fungerar genom att antaga och utesluta som en kanonrekyl ... då kommer vi att uppleva värsta möjliga nederlag.... [Våra ryska] kamrater insåg inte klart, att splittringar i ett massparti med en annan intellektuell struktur än till exempel det olagliga ryska partiet ... inte går att genomföra på basis av resolutioner, utan bara på grundval av politiska erfarenheter.... I Tyskland har vi i handling redan upplevt vad kommunister kan bli under en revolution, om de är en liten grupp kommunister utan en stor krets av kamrater kring sig med en kommunistisk inriktning och som är villiga att acceptera ett kommunistiskt ledarskap.⁴³

Radek förenade sig nu åter med ”Berlinvänsteristerna” i Centralen, och hävdade att VKPD behövde en mer aktiv ledning. Den 22 februari talade Rákosi – som stannade till i Berlin på väg från Italien till Ryssland – inför det tyska partiets centralkommitté, och försvarade beslutet i Livorno och vidhöll att splittringar krävdes ”i den politiska klarhetens intresse”, ”tio gånger om ifall det behövs, och vare sig det är i Italien, Frankrike eller Tyskland”.⁴⁴ Hans våltalighet övertygade en snäv majoritet i kommittén. Tillsammans med Zetkin och två andra medlemmar avgick Levi och Däumig från Centralen, och Heinrich Brandler trädde fram som partiets faktiska ledare.

Utan tvekan motsvarade Centralens vänsterism stämningar av otålighet bland stora delar av VKPD:s basmedlemmar, speciellt de stridbara arbetare som hade anslutit sig till det från USPD med höga förväntningar på vad anslutningen till Komintern skulle föra med sig. Men ännu viktigare var den taktiska debatt som inletts i Moskva, där Zinovjev jublade över att ”högermannen” Levi hade ”avslöjats”.

Vid denna tidpunkt anlände Béla Kun till Berlin som Kominterns speciella sändebud. Hans massavrättningar av vita fångar under inbördeskriget hade gjort Lenin rasande, och han skickade iväg honom på ett uppdrag i Turkestan. När Kun återvände visade han sig vara en nära anhängare till Zinovjev. Den sistnämnde var mot den föreslagna Nya ekonomiska politiken, och hoppades uppenbarligen att kamp utomlands skulle undanröja behovet av denna kompromiss. Teorin om ”revolutionär offensiv” hade föregående år misskrediterats i Polen, men återupplivades nu under förevändning att lätta på det omedelbara trycket mot Sovjetryssland.

Under de två första veckorna av mars utövade Kun påtryckningar mot enskilda medlemmar i

41 *Ibid*, s 489.

42 ”Wir und die Exekutive”, *Rote Fahne*, 6 februari 1921.

43 Fernbach, s 108-11.

44 Broué, s 486.

centralkommittén för den nya politiken. Zetkin blev så oroad över det han sa till henne att hon vägrade träffa honom igen utan att ha vittnen närvarande. När kommittén möttes den 16-17 mars förklarade Brandler och Frölich att man inom kort kunde förvänta sig ett krig mellan England och USA, att sanktionerna mot Tyskland snart skulle skärpas och att det var 90% chans att folkomröstningen i Schlesien den 20:e skulle leda till en väpnad konflikt mellan Tyskland och Polen. I detta sammanhang föreslog Centralen ”en fullständig brytning med det förflutna”, att ”tvinga fram en revolution” och göra allt för att provocera fram en brytning mellan Tyskland och Ententen.

Även om den nya ledningen kanske inte skulle ha gått till aktion riktigt så brådstörtat, så kom, medan mötet fortfarande pågick, nyheter om att överpresidenten i det preussiska Sachsen, Harsing (socialdemokrat), planerade att skicka trupper för att ockupera olika industriområden i centrala Tyskland som var kommunistiska fästen och där arbetarna hade behållit de vapen de hade fått vid tiden för Kappkuppen. Centralen beslutade omedelbart att i denna region inleda ”delvisa aktioner”, som skulle skapa ett lokalt inbördeskrig. Det krävde inte bara att arbetarklassen i dessa distrikt skulle manipuleras att tro att ett maktövertagande stod på dagordningen, utan också att elda på kampen med olika knep, inklusive att bomba partiets egna lokaler för att skylla på högern, använda arbetslösa arbetare för att driva ut anställda kollegor från fabrikena, och så vidare. VKPD samordnade nu sina aktioner med KAPD, och Max Hölz, en KAPD-aktivist, startade en stadsgerilla i regionen. Men inte ens i de ockuperade distrikten blev generalstrejken mer än delvis framgångsrik, och appellen om att utvidga den nationellt fick ett mycket dåligt gensvar.

Levi var i Wien när Marsaktionen bröt ut under ledning av den utrensade Centralen under Heinrich Brandler och August Thalheimer. Med den ”passive ynkryggen” Levi ur vägen gav dynamitangrepp signalen till ett uppror som inte hade något hopp om att lyckas, men rättfärdigades med att det skulle hålla klasskampen kokande. Men det visade sig att kommunisternas uppmaning till generalstrejk inte besvarades utanför de egna leden, i stark kontrast till föregående års aktion mot Kappkuppen. Efter en vecka av våldsamma sammandrabbningar hade inte bara hundratals arbetare dödats och tusentals fängslats, utan medlemsantalet i det förenade kommunistparti som Levi hade uppnått halverades, och hela lokalorganisationer krossades.

Marsaktionens manipulativa karaktär blev offentligt känd i maj, när partidokument beslagtogs från Clara Zetkin vid den polska gränsen och publicerades i SPD:s *Vorwärts*. När arbetarna på Kruppfabriken, till exempel, inte följde uppmaningen om strejk hade arbetslösa kommunister skickats in i fabrikena för att driva ut dem med tvång. Och i centrala Tyskland, det tilltänkta centrum för aktionen, ”var stämningarna bland arbetarna så otillfredsställande att den rådande uppfattningen var att det krävdes konstgjorda åtgärder för att hetsa upp folket.... Försök måste göras att sporra arbetarna med hjälp av mord tills de börjar kämpa.”⁴⁵

Innan Levi angrep denna katastrofala kampanj offentligt skrev han privat till Lenin den 27 mars:

Var och en som känner till mina uppfattningar vet att jag såg min avgång ur kommunistpartiets ledning som en lycklig händelse, och inte som motsatsen.... Men det som har uppnåtts med Marsaktionen är att vi öppet står mot arbetarklassens stora organisationer och proletariatets majoritet.... Jag vänder mig till er med en personlig uppmaning att överväga situationen.... För tillfället tänker jag inte gå längre än att

45 Borkenau, s 215-220. Zetkin tog dessa dokument till Moskva som bevis på den katastrofala taktik som Komintern hade tvingat på KPD.

kanske skriva en broschyr för att förklara mina uppfattningar.⁴⁶

Utan tvekan gav katastrofen under Marsaktionen återverkningar även i Moskva. Men detta var en period av enorm politisk spänning i Ryssland, strax efter Kronstadtupproret, och för tillfället var Lenin upptagen av mer pressande angelägenheter. ”[K]ära vänner”, skrev han den 16 april till den tyska Centralen:

Tyvärr har jag varit så upptagen och utarbetad under de senaste veckorna att jag praktiskt taget inte haft tillfälle att läsa den tyska pressen.... Varför inte vänta? Kongressen öppnar här den 1 juni.⁴⁷ Varför inte ha en privat diskussion här innan kongressen? Utan offentlig polemik, utan utträden, utan pamfletter om meningsskiljaktigheter. Vi har så ont om beprövade och härdade krafter.... Vi behöver till varje pris ... undvika utträden och förvärrade motsättningar.⁴⁸

Men vid den här tidpunkten hade Levi publicerat sin pamflett *Vår väg*, efter att två gånger ha blivit förvägrad en utfrågning av Centralen:

För en anarkistisk grupp är det perfekt, om ledarens vilja styr och de troende följer in i döden. För ett massparti som inte endast försöker sätta massorna i rörelse, utan också i sig utgör en massa är det inte tillräckligt.... Endast deras egen vilja, deras egen förståelse, deras egen beslutsamhet, kan få massorna i rörelse.... En aktion som bara motsvarar det kommunistiska partiets behov, och inte de proletära massornas subjektiva behov, är förlorad på förhand.... [D]e arbetslösas kamp mot de som hade arbete, kamp mellan kommunisterna och proletärerna, lumpenproletariatets framträdande, dynamitattackerna – allt detta var logiska resultat.⁴⁹

När misslyckandet blev uppenbart fanns det vad gäller parti-Centralen en majoritet på fem mot tre för att avbryta aktionen. Men de fem avstod från att framhärda i sin åsikt mot Kominterns representanter av rädsla för att anklagas för bristande revolutionär vilja.

Och vilka bevekelsegrunder hade de tre ståndaktiga? Jag är inte säker på att alla delade samma uppfattning, men det skäl som en av dem uttryckte var att nu när aktionen var förlorad, gällde det att fullfölja den så långt som möjligt, så att när den hade avbrutits skulle de inte behöva försvara sig mot ”vänstern” utan bara mot ”högern”.... De kamrater som nu ligger döda i centrala Tyskland fick aldrig veta, när de skickades ut att dö, att deras kroppar skulle användas som dynamit för partiet.

När Levi övergick till Komintern i sin helhet, förklarade han:

Sålunda blir Västeuropa och Tyskland ett testområde för all slags statsmän av dussinformat.... Vi tror att i mer eller mindre alla länder där dessa emissarier arbetar är missnöjet med dem lika stort.... De arbetar aldrig tillsammans med det aktuella landets Central, alltid bakom dess rygg och ofta till och emot den.... EKKI arbetar mer eller mindre som en tjeka som uppträder utanför Rysslands gränser – ett omöjligt förhållande. Kravet på att detta ska ändras, och att ledarskapet i vissa länder inte får tas över av inkompetenta delegater med inkompetent handlag, kravet på ett politiskt ledarskap och emot en partipolis, är inget krav på självständighet.... Men om vi lyckas, som vi hoppas och önskar, rädda den kommunistiska idén i Tyskland och på så vis visar att det ännu finns revolutionära krafter som kan gripa tillfället, låt inte Internationalen sätta hinder i vägen, när vi återvänder till kommunistpartiets förflutna och dess grundares doktrin. Den väg vi måste ta har stakats ut med följande ord: ”Det stora problemet för den socialdemokratiska rörelsen är sålunda att förena den stora massan med dessa mål, som ligger bortom den bestående ordningen, att förena alldaglig kamp med världsreform, och i sin utveckling arbetar sig socialdemokratien följaktligen fram mellan klipporna: att ge upp karaktären av

46 Citerat från Paul Levis arkiv i Beradt, *Zwischen Spartakus...*, s 48.

47 Kominterns tredje kongress inleddes händelsevis inte förrän 16 juni.

48 Lenin, *Brev till Clara Zetkin och Paul Levi*, på marxistarkiv.se, s 1-2.

49 Levi, *Vår väg – mot kuppmentalitet*, på marxistarkiv.se, s 17-18.

massrörelse – att ge upp slutmålet, att återfalla till sekterism – att förfalla till borgerlig reformpolitik, att bli anarkistisk – att bli opportunistisk.”⁵⁰

Levis broschyr skapade rubriker både i Tyskland och utomlands. Den 16 april 1921 bekräftade *Rote Fahne*: ”Paul Levi utesluten ur partiet”. Det föll på August Thalheimer att under rubriken ”Den högsta lagen” förklara uteslutningen med ord som uttrycker den militaristiska och totalitära filosofin som redan höll på att ta över den nya internationalen:

Med Paul Levi övervinner den tyska kommunistiska rörelsen en del av sitt förflutna. En ledare med stor och lysande talang, men en ledare som inte helt underkastar sig den sak han tjänade ... som under de givna historiska omständigheterna betyder mer än livet självt, betyder att underkasta hela sin personlighet under partiet.... Med denna skilsmässa påtvingas järndisciplinen toppen såväl som de breda leden.⁵¹

När Levi framträdde inför partiets exekutiv – ett privilegium som snart skulle avskaffas för framtida oliktankande – betonades återigen att hans uteslutning inte berodde på hans motstånd mot Marsaktionen utan för ”disciplinbrott”. Vid den här tidpunkt hade i själva verket Kuns ”offensivteori” avvisats i Moskva, och den hade avvisats redan tidigare vid Kominterns tredje kongress i juli. Med Trotskij's ord, som direkt hänvisade till Levis andra pamflett *Vilket är brottet: Marsaktionen eller att kritisera den?*: ”Det är vår plikt att klart och exakt säga till de tyska arbetarna att vi anser att offensivteorin är en stor fara. Och tillämpningen av den det allra största politiska brott.”⁵² Och Lenin förklarade för Clara Zetkin: ”[offensivteorin] är en illusion, romantik, ren romantik.”⁵³ Som en kraftfull vederläggning av ”offensivteorin” hävdade de teser som antogs av den tredje kongressen att den revolutionära vågen i Europa var över, och att världskapitalismen för tillfället hade stabiliserats.

Levi valde att inte närvara vid kongressen och Zinovjev avstod från att läsa upp det brev som Levi hade skickat till honom för att protestera mot sin uteslutning. Men som Zetkin relaterade i sina memoarer var Lenin ovillig att avvara Levis talanger och förberedde sig för att erbjuda honom en väg tillbaka till fällan:

Om Levi underkastar sig disciplinen, uppför sig bra – han kan till exempel skriva anonymt i parti-pressen, eller skriva några broschyrer – då kommer jag inom tre till fyra månader skriva ett öppet brev och kräva att han ska få återinträda.

”Han grät, bokstavligen grät av smärta vid tanken på att partiet var förlorat. Han trodde att det bara kunde räddas med hjälp av de allra hårdaste metoder. Han skrev sin broschyr i samma anda som den legendariska romaren som villigt kastade sig i den gapande avgrunden för att rädda fosterlandet genom att offra sitt liv.”⁵⁴ Under några månader efter kongressen trodde Levi att han i och med Kominterns förändrade linje skulle bli accepterad tillbaka på sina egna villkor. I augusti skrev han till Mathilde Jacob:

Större delen av de som det går att skapa en kommunistisk politik med är med oss. Jag är övertygad om att EKKI kommer att ge oss vad vi ber om och mer om vi intar en fast hållning, ty de börjar inse att utan vår grupp är partiet slut.⁵⁵

50 *Ibid*, s 20-29. Citatet från Rosa Luxemburg är ur *Sociala reformer eller revolution?*, på marxistarkiv.se, s 39.

51 Citerat ur Beradt, *Paul Levi*, s 53.

52 Trotskij, *Tal om kamrat Radeks rapport om ”Kominterns taktik” vid den tredje kongressen*, på marxistarkiv.se, s 5.

53 Zetkin, *Minnen av Lenin*, s 11.

54 *Ibid*, s 14-15.

55 Beradt, *Paul Levi*, s 57.

Hans anhängare omfattade inte bara en stor grupp ”leviter” bland basmedlemmarna som hade uteslutits ur KPD efter partiets kongress i Jena i september, utan också majoriteten – 13 inklusive honom själv – av partiets riksdagsgrupp. Men i slutet av året accepterade han att kampen var över. I sin förödande kritik ”Fallet Levi”, som publicerades i september, förutspådde Radek att Levi nu skulle dra sig tillbaka till privatlivet:

Tusen gånger förut har han velat desertera, draga sig tillbaka till ... sitt trevna hem, där han efter välförrättat och ädelt advokatbestyr kan hänge sig åt att njuta av sina samlingar, sina vaser... Och borgarsonen, som av stanken från sin ruttande klass drivits till proletariats sida, blir renegat.⁵⁶

Ända till sin död angreps förvisso Levi på detta sätt av sitt gamla parti, men inget kunde vara honom mer främmande än att dra sig tillbaka från den socialistiska saken, och en ny fas i hans bana skulle nu ta sin början.

Levi försökte inte bilda ett utbrytarparti, även om han under några månader samlade sina anhängare, inklusive de uteslutna riksdagsmedlemmarna, i Kommunistiska arbetsgruppen (KAG) och fortsatte att kämpa för att reformera KPD utifrån. KAG krävde materiellt oberoende från Komintern för de tyska kommunisterna, gemensam kontroll över litteraturen, skydd mot öppna och dolda angrepp, en politik av samarbete med alla revolutionära tyska arbetare och att fackföreningarnas organisatoriska enhet skulle bevaras. (Den sista punkten riktades mot den ”Röda fackföreningsinternationalen” som Komintern just hade bildat.) ”Vår uppgift”, skrev Levi, ”är att gynna en föreningsprocess ... utan att ägna oss åt antibolsjevism.”⁵⁷ Komintern förkunnade omedelbart att KAG var en ”fientlig organisation”, även om Levi vidmakthöll band till flera grupper, inklusive fackföreningsmedlemmar, som var kvar i KPD. Men när ”leviterna” hotades att isoleras anslöt de sig i april 1922 åter till USPD, som redan höll på att förbereda en sammanslagning med SPD, som fullbordades några månader senare.

”En revolutionär socialist ur Rosa Luxemburgs skola”

Levis uteslutning från KPD ledde otvivelaktigt till en period av allvarlig eftertanke från hans sida, och utgör en vattendelare i hans politiska bana. Men det vore ytligt att bara betrakta det i partitermer: att han hade övergått från att vara ”kommunist” till ”socialdemokrat”. För Spartakusgruppen som tre år tidigare hade bildat KPD utgjorde partiet en ödesfråga som, i ett läge där hela Europa präglades av proletär oro, gav den revolutionära marxismens principer en tydlig ny organisatorisk form och utgjorde den grund på vilken arbetarklassens stora massa kunde erövas. Men det stod snart klart att detta skulle bli en mycket mer långdragen kamp, och även efter sammanslagningen med USPD:s vänster utgjorde KPD fortfarande bara en liten del av den organiserade arbetarklassen. Under tiden kulminerade krisen i Ryssland med Kronstadtupproret och ledde till en ny linje och en tydlig förändring av förhållandet mellan Komintern och dess medlemspartier. I Ryssland kombinerades den Nya ekonomiska politikens svängning mot kapitalism med ett förbud mot fraktioner inom bolsjevikpartiet. Internationellt skulle Kominterns partier ”bolsjeviseras” och kontrolleras hårdare av Moskva.

På hösten 1920 hade Levi motvilligt accepterat de 21 villkoren, och privat beskrivit dem som ”juristspråk”. Men efter katastrofen under Marsaktionen ansåg han det avgörande att den europeiska kommunistpartierna skulle stå fria att utveckla sin egen strategi, och det visade sig

⁵⁶ Radek, *Fallet Levi*, på marxistarkiv.se, s 10.

⁵⁷ Beradt, *Paul Levi*, s 64.

snart vara helt oförenligt med Kominternledningens krav i Moskva.

Han kunde i detta läge inte undvika att på nytt begrunda den bolsjevikiska revolutionen i sin helhet, och utgå från Rosa Luxemburgs egen oro – som den uttrycktes 1918. Clara Zetkin hade återvänt från Kominterns tredje kongress med planer på att ge ut Rosa Luxemburgs alla verk – utom hennes opublicerade pamflett om den ryska revolutionen, som ur bolsjevikisk synvinkel var generande. Men för Levi var det just de frågor där Luxemburg hade kritiserat den bolsjevikiska politiken som nu kom i förgrunden, och han krävde att den skulle publiceras.⁵⁸ I en lång inledning som han skrev till pamfletten inriktade han sig speciellt på två av dessa frågor: jordägande och demokrati. Under de omständigheter som bolsjevikerna befann sig kanske det var oundvikligt att tillåta enskilda bönder att äga jord, men den Nya ekonomiska politiken hade visat hur detta oundvikligen drog Ryssland i kapitalistisk riktning. Levi knöt på ett nyskapande sätt detta till frågan om demokrati. Han såg inga garantier för att den sovjetiska regeringsformen genom sin grundläggande natur måste uttrycka proletariats makt, inte ens i det leninistiska system som särskiljer mellan det arbetande folket i allmänhet, industriproletariatet som dess ”främsta led” och kommunistpartiet som proletariats ”främsta avdelning”. Ett parti kan inte avskiljas från samhället runt det, och inflytandet från bönderna och kapitalismen skulle göra sig kännbart inom själva sovjetregeringen.

I samband med detta viftade Levi undan de argument med vilka de officiella kommunisterna avfärdade Kronstadtupproret:

Men det finns en sak som vi verkligen vet säkert, och det är att varken tsaristiska generaler eller franska pengar eller mensjevikiska paroller är en tillräcklig förklaring till hur det var möjligt att revolutionens mest lojala söner, bolsjevikernas mest hängivna anhängare, som så länge hade varit de revolutionära kämparnas elit och hade visat det under hundratals slag, reste sig mot dem som de tidigare hade stött. Detta faktum kan bara förklaras med en djup kris inom själva proletariats, en allvarlig konflikt mellan den ”främsta avdelningen” [dvs. kommunistpartiet] och de ”främsta leden” [dvs. arbetarklassen], kanske i själva verket inom själva den ”främsta avdelningen”.⁵⁹

Även om Marsaktionens äventyr i Tyskland inte skadade KPD lika dödligt som Levi hade fruktat, så band den ”bolsjevisering” som det nu utsattes för det alltmer till Rysslands föränderliga behov snarare än till den tyska arbetarrörelsens behov. Som Carl von Ossietzki beskrev honom, förblev Levi ”en revolutionär socialist ur Rosa Luxemburgs skola”. Men det var just i denna mening som han inte längre såg revolutionens utveckling som att vinna arbetarklassen till KPD. På sitt eget sätt hade KPD avskärmat sig från samhället runt sig. Majoriteten av arbetarna såg fortfarande SPD som sitt parti, och det var där han kom att hitta sig en plats, och arbetade för att utveckla ett revolutionärt medvetande och alltid sträva efter enhet över partigränserna.

Levis kritik av Sovjetunionen skärptes när dess nya linje på hemmaplan och utomlands tog form. I en artikel från 1924 spekulerade han om det bolsjevikiska experimentets framtida linje. Den ryska revolutionen hade utan tvekan givit den tyska revolutionen en avgörande impuls, även om den historiskt var för tidig, och många av dess metoder hade varit felaktiga. Men:

Bolsjevikerna har inte lyckats stoppa utvecklingen vid den punkt där de tog makten. De är inte längre

58 Även om Luxemburgs manuskript hade försvunnit under revolutionens kaos – det återfanns 1929 – visade sig den version som Levi publicerade utifrån hennes oavslutade anteckningar vara i huvudsak korrekt. Det underlättades av att han hade tillgång till hennes bibliotek och manuskript. De hade efter Rosa Luxemburgs död vakats av Mathilde Jacob, som senare hade arbetat som Levis assistent och följt med honom när han lämnade KPD.

59 ”Inledning till Rosa Luxemburgs pamflett ’Den ryska revolutionen’”, Fernbach, s 244-245.

det parti som enar samhällskrafterna och leder dem mot ett mål, utan är istället ett uttryck för krafter som inte är proletära, och vars mål inte är socialistiska.

Den mest livskraftiga tendensen i Ryssland var en nästan primitiv nationalism, och när landets mäktiga ekonomiska energi väl utvecklades hotade denna nationalism med ”ett nytt och blodigt imperialistiskt kapitel för Europa och världen”. ”För första gången i historien används klasskänslor som ett diplomatiskt hjälpmedel.”⁶⁰

När Trotskij började utveckla sin egen kritik var Levi intresserad nog att skriva ett förord till den tyska utgåvan av hans broschyr *Oktoberrevolutionens lärdomar*, men kommenterade den på ett typiskt ”luxemburgskt” sätt:

[D]en frihet som bolsjevikerna, liksom tsaren, behåller för sig själva tar ifrån övriga en del av deras frihet, som därför förlorar all sin kvalitet. På så vis kommer bolsjevikerna att ha samma handikapp av sin frihet som de en gång hade av sin ofrihet, ... inte bara dåtidens oförsonliga förföljelse utan också dess nuvarande oförsonliga styre dömer den till ett sektliv, och när det kommer till kritan tvingas den därmed att bli sin politiska motsats.⁶¹

När Stalin kom till makten sa Levi helt enkelt till sina vänner: ”Djingsis Kahn har kommit till makten”.⁶²

Medan Levi fortfarande hoppades få återvända till KPD hade han på sommaren 1921 startat en månadstidning som han gav samma namn som sin berömda broschyr, *Unser Weg*. När hans grupp åter anslöt sig till USPD bytte den undertitel från ”Tidskrift för en kommunistisk politik” till ”Tidskrift för en socialistisk politik”. Men i det återförenade socialdemokratiska partiet behövdes emellertid en annan sorts skrift, och från och med februari 1923 gav Levi ut *Sozialistische und politische Wochentliche* [SPW].⁶³ Den var inte längre en grupps tidning utan hans personliga språkrör och blev allmänt känd som ”Levi-Korrespondens”. Här kommenterade han varje vecka nationella och internationella händelser, och gav speciellt ut material om *Reichswehr* och paramilitära grupper, politiska rättegångar och andra reaktionära företeelser. I ett tidigt nummer, som firade 40-årsminnet av Marx’ död, skällde Levi lika mycket på de som försökte utplåna den demokratiska sidan ur Marx’ politiska lära och de som inte erkände frågan om våld. Han förespråkade enträget de proletära krafternas enhet, som både SPD och KPD avvisade från motsatta perspektiv. Hans uppmärksamhet kom att speciellt riktas mot ett försvar av republiken, som han konsekvent framställde ur arbetarklassens synvinkel:

Den tyska republiken är inte fast upprättad.... Ett kontrarevolutionärt *Reichswehr* berövar den fritt andrum. En upprorisk kast av ämbetsmän förlamar dess armar och ben. Fegt mördande kryper som gift genom dess ådror.... Det enda som revolutionen har skänkt de tyska arbetarna är i fara.... Det socialdemokratiska partiet kommer bara att kunna hålla ihop arbetarklassen och republiken, den ena för den andra, om den leder en klar, beslutsam och entydig politik för arbetarklassen.⁶⁴

Hans kommentarer till Hitlers kupp i november 1923 visar också på en djup förståelse som få kunde matcha vid den tidpunkten:

60 ”Sachverständigen-Gutachten und was dann? Zur innen- und aussenpolitischen Orientierung”, Berlin 1924; citerad efter Beradt, *Zwischen Spartakus...*, s 92.

61 *Ibid*, s 264-265.

62 Levi, *Inledning till Trotskij's "Oktober lärdomar"*, på marxistarkiv.se, s 5-6.

63 Mathilde Jacob stod som SPW:s juridiskt ansvariga utgivare. Levi lade slutligen ner SPW 1928, och slog ihop den med den oberoende socialistiska tidskriften *Der Klassenkampf*.

64 ”Why We Are Joining the USPD”, Fernbach, s 297-298.

Verkställandet av denna kupp är mer groteskt och löjligt än något tidigare angrepp på republiken, men konsekvenserna av den slår hårdare mot republiken än något annat.... De tidigare angreppen var alla bara pistolskott, metaforiskt om än inte bokstavligen. Detta är den första rörelse som, oavsett hur grotesk den kan verka, härrör ur en djup social rörelse, och vi måste se den i ögonen. Först nu börjar de som påverkas av att samhällsbyggnaden har ödelagts av kriget och efter kriget inse hur djupgående förstörelsen är.... För dem är republiken nästan identiskt med skälet till deras lidande. Och för att fullborda motgångarna har denna republik så mycket kommit att likställas med socialismen, att den dag ... när de massor som nu bemöter oss som främmande och fientliga med rätta kommer att vända sig till oss, då saknar socialismen all dragningskraft.... Det är inte att undra på att hungriga kroppar och själar börjar återvända till gamla drömmar: detta stora skikt av desperata och nyligen utblottade är den sociala grundvalen.... Det gav den så kallade Hitlerkuppen den sociala genklang som Kappkuppen saknade.⁶⁵

Levi hade behållit sitt riksdagsmandat för KPD från 1920, via KAG och USPD tillbaka till SPD. Vid de allmänna valen i maj 1924 antogs han av distriktet Zwickau i det ”röda Sachsen” och han fortsatte att representera det fram till sin död. Det var en av de fattigaste valkretsarna, halvt landsbygd såväl som industriell, och Levi höll regelbundet möten i fjärran byar, höll kurser och drev små juridiska fall. SPD-gruppen begränsade hans ingripanden i riksdagen, även om han tilläts tala i frågor om medborgerliga rättigheter och företrädde partiet i riksdagens juridiska kommitté. Det var ett område där det gick att göra blygsamma framsteg, och när SPD:s press alltmer stängdes för honom hittade han nya kanaler för sina uppfattningar i vänsterliberala skrifter som ofta var mer sympatiskt inställda till hans uppfattningar. Två broschyrer av honom om en reformering av militären var också utgångspunkt under partidebatterna. Levi upplevde den disciplin som förvandlade SPD-gruppen till ett valbås för ledningen alltmer tröttsam, och sa det i sina veckoartiklar. Ända sedan de Oberoende hade återanslutit sig till majoritetspartiet hade SPD-ledningen betraktat honom som en bråkstake. Enligt dem hade han redan splittrat två partier, och utgjorde en liknande risk för SPD. Men redan när han åter anslöt sig till socialdemokraterna gjorde Levi klart att arbetarklassen behövde enhet och inte splittring. Han avvisade uppmaningar från vänner som Carl von Ossietzki att organisera en ny vänsterfraktion, som den som efter hans död skulle återuppstå med Socialistiska arbetarpartiet. Hans temperament gjorde honom aldrig benägen att ta rollen som partiledare, och mot slutet av 1920-talet kände han sig allt mindre hemma med partipolitik överhuvudtaget och kom att föredra sin advokatpraktik som instrument för politisk kamp.

På 1920-talet var antalet ”förräderirättegångar” i Tyskland mer än ettusen per år. Till och med i jämförelse med situationen under åren innan kriget var myndigheterna ännu mer beredda att använda synnerligen hård lagstiftning för att slå ner på författare och tidningar som avslöjade information som var generande för regeringen. Det blev Levis särskilda specialitet, och han blev vida känd för sitt handhavande av en rad viktiga fall. Den så kallade ”Kuster/Jacob”-rättegången var en av de mest berömda, och var typisk på så sätt att den handlade om att en journalist hade avslöjat hur *Reichswehr* bröt mot Versaillesfördraget. Journalisten, Berthold Jacob, och den allmänna åklagaren i detta fall, Paul Jorns, skulle uppträda även i Levis sista och mest dramatiska fall. Levi inkallades också i fall av censur och oanständigheter, och försvarade framgångsrikt filmen *Pansarkryssaren Potemkin*, men förlorade sitt försvar av George Grosz: ”När jag tittade på domarna”, skrev Levi, ”blev jag omedelbart säker på att det skulle bli ett nederlag. En av

65 *SPW*, 19 november 1923; Beradt, *Paul Levi*, s 87. Levi var en av de sex ”ärkeförrädare” som nazisterna krävde omedelbart skulle avrättas under sin endagarskupp.

domarna hade precis de drag som Grosz hade gjort karikatyr av.”⁶⁶ Berthold Brecht var en annan klient, och trots kommunisternas upprepade angrepp på sin tidigare ”renegatledare”, var Willi Münzenberg och andra framträdande partimedlemmar överlyckliga över att använda Levis juridiska kunskaper.

Artikeln ”Kollega Jorns” trycktes anonymt i *Das Tagebuch*, vars utgivare, Josef Bornstein, stämdes för förtal av Paul Jorns överordnade, landets allmänna chefsåklagare. Jorns hade varit åklagare i den domstol där Rosa Luxemburgs och Karl Liebknechts mördare stod inför rätta 1919. Bara en av soldaterna som sköt mot paret hade åtalats, och hade omedelbart flytt med falska papper. En annan, som misshandlade dem med sin gevärskolv, fick fängelse i två år. KPD hade inte gjort någon egen utredning, inte ens när de lugnare förhållandena i Tyskland tillät det. Trots sina begränsade fynd hade artikelns författare, Berthold Jacob, pressat på för få den publicerad innan preskriberingstiden på tio år gick ut. Levi använde sina privilegier som försvarsadvokat och riksdagsmedlem för att få tillgång till hemliga arkiv, och grävde fram information för att bevisa att Jorns hade konspirerat i en uppenbar rättsskandal. När Jorns vittnade dominerade Levi domstolsförhandlingarna så kraftigt att åklagaren oavsiktligt kallade Jorns ”den anklagade”. Hans sammanfattande tal, som Ossietskij kallade ”det största talet på tyska sedan Lassalle”, spreds vida som pamflett. Utöver att diskutera Jorns’ anseende lyckades Levi för första gången göra en genomgripande genomgång av mordet på det två spartakistledarna, ”det första fallet [i Tyskland] där mördare dödade och visste att de kunde undkomma rättvisan”.⁶⁷

Trots det fick förläggaren Bornstein slutligen 500 mark i böter för att utan att bevisa det påstå att Jorns medvetet hade hindrat rättvisans gång. Jorns fortsatte sin tjänst och kom under nazistregimen att bli en hög juridisk befattningshavare. I januari 1930 överklagade han det ursprungliga utslaget, och Levi tvingades, motvilligt denna gång, återvända till rätten. Under förhörens tredje dag insjuknade han i lunginflammation och fick gå till sängs med hög feber. Under feberfantasierna verkar mordet på Rosa Luxemburg ha förföljt honom: ”Vi kastade henne från bron, hon flöt fortfarande”, mumlade han och upprepade vad en av soldaterna hade sagt i sitt vittnesmål.

Levi bodde i en vindsvåning på femte våningen, och tidigt på morgonen den 9 februari upptäckte sjuksköterskan som vårdade honom att fönstret i hans sovrum stod öppet och att hennes patient hade fallit ut och dött.⁶⁸ Bland mängden av dödsrunor beskrev Einstein honom som ”en av de klokaste, mest rättrådiga och modiga personer som jag har mött”,⁶⁹ men två andra sticker ut speciellt. För den judehetsande *Der Stürmer* ”drevs [Levi] till självmord av stanken från sin ras”, medan *Rote Fahne*, som fortfarande hade devisen ”Grundad av Rosa Luxemburg”, skrev: ”Knappt någon hatade revolutionen lika fanatiskt som Levi”. När riksdagen som vanligt hyllade en medlem som avlidit, gick två partier demonstrativt ut: nazisterna och KPD.

Paul Levis liv är bara en liten bit i den tyska historiens pussel, men en bit som passar bra tillsammans med en annan bit: hans älskare, vän och lärare Rosa Luxemburgs. I den mån hans biografi hjälper till att belysa någon bredare historisk fråga, så är det hur arbetarrörelsen i Tyskland kunde ha utvecklats på ett annat sätt om Luxemburg hade överlevt händelserna i januari 1919.

I efterhand ser vi att den revolutionära rörelsen i Tyskland stod på sin höjdpunkt i slutet av 1918, och redan *Spartakusveckan* var ett motstånd mot den spirande kontrarevolutionen. Inom några

66 *Literarische Welt*, vol 26, nr 32; Beradt, *Paul Levi*, s 116.

67 Beradt, *Paul Levi*, s 119-26.

68 *Ibid*, s 147.

69 *Ibid*, s 127.

månader insåg Levi denna utveckling. Det tog längre tid att inse det från Moskvas längdgrad. Men det var här som Luxemburgs klassiska marxism stod inför sitt grundläggande dilemma. En majoritetsrevolution, att en klass griper makten om än med ett nödvändigt politiskt ledarskap, antar att större delen av arbetarklassen vill ha denna makt. Luxemburg hade uttryckt detta på ett otvetydigt sätt i Spartakusprogrammet: ”Spartakusförbundet kommer aldrig att överta regeringsmakten på annat sätt än genom den klara och otvetydiga viljan hos den stora majoriteten av den proletära massan i hela Tyskland”.⁷⁰ Men vänsteristerna, och speciellt de som var mest ivriga att lära av bolsjevikernas erfarenheter, betraktade det genast som ett farligt misstag.⁷¹ När revolutionsvågen ebbade ut tvingades Paul Levi göra det val som Rosa Luxemburg inte behövde ställas inför: pressa framåt mot revolutionen även i avsaknad av ett majoritetsstöd, eller slå till reträtt och åtminstone tillfälligt anpassa sig till den borgerliga demokratin. Lenin delade Levis ogillande av Marsaktionen 1921, men till syvende och sist av olika skäl: för Lenin hade KPD helt enkelt tagit sig vatten över huvudet, för Levi riskerade de medel man hade använt att leda till ett annat mål.

De val som Levi gjorde på 1920-talet kan inte godtyckligt tillskrivas Rosa Luxemburg om hon hypotetiskt hade överlevt. Men de pekar förvisso på de punkter där även hon skulle tvingats välja. Det verkar också troligt att hon skulle ha brutit med ”vänsterkommunisterna” för att enas med de radikala Oberoende. Och det är svårt att tänka sig att hon mer än Levi skulle ha accepterat Kominterns manipulerande av arbetarnas stridbarhet, och den motsvarighet till det som bolsjeviseringen av det tyska partiet utgjorde. Men skulle hon ha försökt vidmakthålla en separat ”Spartakus”-organisation eller åter gått med i de förenade socialdemokraterna?

Rosa Luxemburg skulle säkerligen ha tagit mer strid än vad Levi gjorde mot att återvända till SPD – inte bara på grund av sin karaktär och övertygelse, utan därför att hon skulle befunnit sig i en bättre position att göra det. Med hennes auktoritet mot Komintern skulle det ”leninistiska” partiet i Tyskland kanske ha krympt samman till en större sekt, medan Spartakus hade dominerat den revolutionära energi som återstod. Men inte ens i denna eventualitet skulle Rosa Luxemburg ha kunnat undvika den fråga som Levi var medveten om så tidigt som vid Kappkuppen: att försvara Weimarrepubliken eller störta den. Han gjorde sitt val tidigt: novemberrevolutionens landvinningar var en proletär erövring som skulle försvaras, och de gav åtminstone en bas för en fortsatt framryckning. Oavsett vilka val Rosa Luxemburg hade gjort i detta hypotetiska scenario så är det säkert att hennes politik skulle ha tagit en annan inriktning än den linje som ledde till Marsaktionen, via det ”tyska oktober” 1923, till självmordspolitiken ”klass mot klass”. Och när hotet från fascismen intensifierades skulle spartakisterna ha haft mindre svårigheter än ”leninisterna” att förenas med socialdemokrater och liberaler i en ”historisk kompromiss” som mycket väl skulle kunna ha undvikit språnget ner i avgrunden.

⁷⁰ Luxemburg, *Vad vill Spartakusförbundet?*, på marxistarkiv.se, s 6.

⁷¹ Se Nettl, *Rosa Luxemburg*, Oxford: Oxford University Press 1966, band 2, s 790-1.